

Posudek diplomové práce Kateřiny Černé

„Bejt pánem svýho těla: První menstruace v kontextu dospívání“

předkládané v roce 2007 na Katedře obecné antropologie FHS UK

Kateřina Černá si pro svůj antropologický výzkum zvolila téma, které je zajímavé, ale zároveň velmi náročné: rozhodla se zmapovat přechod dívek z dětství do dospělosti v souvislosti s první menstruací. Učinila tak za pomoci kvalitativního výzkumu, který prováděla s deseti dobrovolnicemi a jehož výstupem byla zhruba hodinová interview na téma první menstruace a otázek s ní spojených. V průběhu rozhovorů se brzy ukázalo, že menarche přirozeně souvisí s mnohem širším procesem dívčího dospívání, jehož počátek představuje a který poté probíhá po mnoho let, aniž by často nacházel zcela jasný konec. Díky tomu práce zdaleka není jen o menstruaci, ale též obecně o sexualitě, vztahu k vlastnímu tělu a řadě dalších otázek, s nimiž se dívky při dospívání musí vypořádávat. Menstruace nicméně zůstává osou, kolem níž se vše točí a která práci sjednocuje.

Autorčiným původním záměrem bylo události s první menstruací spojené sledovat jako svého druhu přechodový rituál, jakkoli jen neformální a jasně neartikulovaný (to byl také důvod, proč o vedení práce požádala mne jakožto religionistu se zájmem o rituál). Při pořizování rozhovorů s dívkami vyšlo nicméně záhy najevo, že odritualizování klíčových životních přechodů – včetně první menstruace – je již v naší společnosti příliš pokročilé, a úzce rituální rámec by proto neumožnil téma uchopit v celé jeho šíři. Ve výsledku proto práce spíše obecně mapuje ženské dospívání v jeho různých modalitách a klíčových bodech, aniž by se snažila rituální analogie systematictěji rozvíjet. Některé dílčí mezničky a témata, jež ve vyprávění dívek vyvstávají, sice bodům tematizovaných v tradičních rituálech odpovídají, není jich však tolik, aby na nich bylo možno práci založit.

1) *Práce s prameny*

Základním pramenem bylo deset rozhovorů, které Kateřina Černá s respondentkami pořídila. Nakolik mohu ze své pozice teoreticky zaměřeného religionisty soudit, rozhovory jsou kvalitní a dobře vedené. Ne všechny jsou pochopitelně stejně vydařené. Zejména interview s dávnými kamarádkami se ukázala být jako poněkud nešťastná; přílišná blízkost často znemožňovala systematictější uchopení tématu a rozhovory měly tendenci sklouzávat do přátelského povídání. Autorka tento problém nicméně reflektuje a snažila se z něho v průběhu práce poučit. Mohli bychom si jistě klást otázku, zda je deset hodinových rozhovorů dostatečně širokým vzorkem na to, aby z něj bylo možno vyvodit jakékoli obecnější závěry. Dle mého soudu nicméně pro potřeby diplomové práce toto omezené množství materiálu bohatě stačilo a vytvořilo dostatečně pestrý materiál. Samo pořizení rozhovorů ostatně nebylo hračkou a je i při tomto skromném množství úctyhodným výkonem.

Vedle „terénních“ se autorka opírá též o množství sekundární literatury. Na to, jak neobvyklé téma si pro svou práci zvolila, se jí relevantních akademických knih podařilo nashromáždit velké množství. Dokáže navíc pracovat s rozsáhlou škálou různých typů

literatury, filosofickými spisy počínaje a populárními brožurkami konče. Po této stránce tak není práci co vytknout.

2) *Struktura argumentace*

Deset rozhovorů představuje materiál nadmíru bohatý, jeho přetavení do jasné lineární struktury však nebylo nijak snadné. Autorka předem žádnou úplně jasnou představu o struktuře práce neměla a rozhodla se řídit právě povahou postupně získávaných dat, z nichž se snažila vypreparovat základní nosná témata a smysluplně je uspořádat. V první části práce, věnované vlastnímu zážitku první menstruace, postupovala v základním plánu podle strukturálně-chronologického klíče (trojčlenný model *očekávání – událost – vyrovnání s událostí*), který doplňovala o další podkategorie, jež jí „vystaly organicky z dat“ (s. 58), např. o další trojici „rozpoznání události, její primární výklad a konečně svěřením zážitku“ (s. 58). Ve druhé části, jež pojednávala o dlouhodobém vyrovnávání s proměňujícím se tělem a ženskou rolí jako takovou, zvolila autorka rafinovanější členění: na základě rozhovorů si vytyčila polaritu dvou opačných přístupů k tělu, jež se ve výpovědích dívek objevovaly, a tu pak sledovala napříč několika tematickými okruhy, které rovněž v rozhovorech jasně vyvstávaly (bolest, hormonální antikoncepce, pravidelnost apod.).

Výsledek je v obou částech práce velmi zdařilý. Zvláště analýza vztahu dívek k jejich tělu je velmi zajímavá a v mých očích je vlastním jádrem práce. Tím spíše je možná škoda, že je tato část o polovinu kratší než analýza vlastní menarche. Pro autorku byla menarche jejím výchozím tématem, a proto ji zpracovala velmi důkladně. Sama nicméně přiznává, že v rámci hodinových rozhovorů zabíralo toto téma maximálně deset minut: „Jakoby menarche byla spíše záminkou k převyprávění velkého příběhu o ženském dospívání, která zároveň poskytl možnost zpětně rekonstruovat vlastní identitu“ (s. 65). Sám jsem měl z četby rozhovorů též dojem, a zdá se mi proto, že by bývalo práci prospělo, kdyby poměr obou částí tento důležitý fakt odrážel. Více by to odpovídalo též retrospektivnímu charakteru práce. Jak autorka sama vysvětluje, časový odstup od původního zážitku byl pro práci klíčový, neboť menstruačním příběhům dodával další – a dlužno říci že mnohem zajímavější – rozměr: „Dívky vyprávěly o menarche v kontextu svého dospívání, přičemž rekonstrukce tohoto formujícího a málokdy zcela dokončeného období je vedla k hlubšímu porozumění jejich současné životní situaci.“ Autorka tomuto aspektu pochopitelně věnuje pozornost i v rámci části o menarche, ale přesto by, myslím, mohl být efekt ještě lepší, kdyby bývala dostala větší slovo část druhá.

3) *Formální úroveň*

Formální úroveň práce je dobrá. Zvláštní pochvalu si zaslouží též autorčiny trefné ilustrace. Jakkoli mohou na první pohled působit jen jako okrajový ornamentální prvek, pomáhají ve skutečnosti text strukturovat (viz např. ilustrace u jednotlivých menstruačních příběhů) a velmi efektivně vypichují některé motivy. Práce se často potýká s tématy, jež jsou slovy vyjádřitelná jen obtížně a jejichž těžiště je na rovině tělesného či citového prožívání. V takovýchto případech může být obraz velmi výstižným výrazovým a komunikačním prostředkem, který se se slovem skvěle doplňuje. Podobnou funkci plní vlastně i velmi dovedná

práce s citacemi a „hláškami“ z rozhovorů. Díky své nespisovnosti dokáží často vyjádřit určitou hlubší pocitovou rovinu, kterou by střízlivý akademický jazyk mohl postihnout jen s velkými obtížemi. Zvláště zdařilé je užívání podobných citací v nadpisech; hlavním příkladem budiž skvělý název celé práce, který v kontrapozici k suchopárnému podtitulu výtečně vystihuje základní napětí, jež se celým textem nese.

4) *Vlastní přínos*

O originalitě práce nemůže být pochyb. Téma zatím v našem prostředí nikdo nezpracoval a i v mezinárodním měřítku je zatím podle všeho probádáno spíše sporadicky. Autorka sama za hlavní přínos své práce pokládá „revoluci v hlavě“, kterou mohly rozhovory přinést jejím respondentkám (s. 92). Již jen to samo by nepochybně bylo dostatečně záslužným výsledkem, jímž se zdaleka každá diplomová práce pochlubit nemůže. Práce ovšem dle mého soudu nemá pouze tento „soukromý“ význam, ale poskytuje také relevantní obecnější výpo- věď o problémech s dospíváním a hledáním ženské identity v rámci jedné generace v Praze žijících vzdělaných žen, kterou by si jistě se zájmem přečetly i dívky, které se na jejím vytváření nepodílely.

Souhrnně lze říci, že práce je velmi kvalitní a objemem vynaloženého fyzického i men- tálního úsilí převyšuje běžný standard. Kateřina Černá prokázala, že je schopna antropo- logické práce a že umí zajímavý materiál nejen získávat, ale také jej smysluplně uspořádat a interpretovat. Práci proto doporučuji k přijetí a z výše uvedených důvodů ji hodnotím jako *výbornou*.

V Praze, 4. 10. 2007

Radek Chlup, PhD.
vedoucí práce